

Avrupa Birliği, Türkiye ve İslam*

Özgür Gökmen
og@ozgurgokmen.net

The Netherlands Scientific Council for Government Policy, *The European Union, Turkey and Islam* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004), ISBN 9053567127, 174 sayfa.

Bu yazı okuyucusuyla buluştuğunda 3 Ekim geride kalmış, Türkiye AB'ye tam üyelik yolunda muhtemelen bir eşiği daha aşmış olacak. Tabii taraflar müzakere çerçevesi üzerinde anlaşabilirlerse. . . Her durumda, Türkiye'nin AB macerası yeni seyrine başlamış olacak. Bu süreçteki bir önceki eşik, Türkiye'yle müzakerelerin başlamasına karar verilen 17 Aralık 2004'te aşılmıştı. Avrupa Anayasası metninin henüz tamamlandığı dönemdi. Türkiye'nin kültürel-dinsel yapısına yönelik tartışmalar, bugün gündemde olan, Güney Kıbrıs'ın Türkiye tarafından tanınması gibi meselelerden daha çok işitiliyordu. Bizzat Anayasa taslağını hazırlayan komisyonun başkanı Valérie Giscard d'Estaing, 2002 sonunda Türkiye ile Avrupa arasında aşılamaz bir köprü olduğunu söylemişti. Kültürel bir köprü. . . Türkiye Avrupalı değildi, Birliğe üyeliği AB projesinin sonunun gelmesi demekti.

Egemenlerin muteber danışmanı Samuel Huntington'ın 1993 tarihli "medeniyetler çatışması" tezinin tezahüründen ibaret olan bu görüş, Avrupa'nın Hıristiyan Demokratları ve muhtelif liberalleri arasında destek bulmakta gecikmedi. Avrupa Hıristiyanlık ve hümanizm değerlerine dayalı kültürel bir cemaatti ve Müslüman Türkiye, AB'nin tarihsel kültürel sınırlarının dışındaydı. Gerçi sonunda muhafazakârlar hayal kırıklığına uğradı, bu görüş Anayasa metnine yansıtılmadı. Fakat Avrupa'da Türkiye'yi kültürel-dinsel kimliği üzerinden mutlak öteki olarak tanımlamaya yönelik çabalar ve bunların neden olduğu tartışmalar devam etti.

Avrupa Birliği, Türkiye ve İslam, tam da bu tartışmalarla ilgili olarak 17 Aralık eşiğinin öncesinde yayımlanmış. AB'nin dönem başkanlığını yürüten Hollanda hükümetine, Hollanda Hükümet Politikası Bilim Kurulu'nca sunulmuş bir rapor. Kurul, her ne kadar din unsuru Kopenhag Kriterleri içinde yer almasa da, üye ülkeler nezdinde İslam ve Müslümanlar hakkındaki kaygıların 11 Eylül sonrasında arttığını kaydediyor.

**Birgün Kitap* 1, 8 Ekim 2005.

Bu kaygılar, Kurul'a göre, Türkiye'nin İslami kimliğinin AB ile uyumlu olup olmadığına dair şüphelere yol açmış; kültürel ve dinsel farklılıklar, Türkiye'nin üyeliğine itiraz etmek üzere yaygın bir biçimde kullanılır hale gelmiştir. Raporun hazırlanmasının ardında yatan temel gerekçe, işte bu gelişmeler.

Kurul, bu gerekçeleri ayrıntılarıyla sıraladıktan sonra, önce AB ve din, daha sonra Türkiye İslamı ve AB ilişkisini ele almış. Birliğin değerleri ve AB'ye üye devletlerin, devlet, din, siyaset ve toplum hayatına ilişkin düzenlemeleri ilk bölümün konusu. Burada ilk olarak vurgulanan, bugün Avrupa'da, din ve devletin kendi özerk alanlarına sahip olmasının ve devletin dinsel özgürlükleri korumasının, demokratik anayasal bir devletin gereği olarak görüldüğü. Daha sonra, üye ülkelerdeki farklı uygulamalar nedeniyle Türkiye'ye önerilebilecek bir Avrupa modelinin olamayacağı dile getirilmiş. Türkiye İslamı'yla ilgili bölümse, seküler, demokratik, anayasal devletin Türkiye'de resmî ve fiilî olarak nasıl yorumladığına ayrılmış. Türkiye'nin Avrupa'nın temel değerleriyle ilgili tutumunu belirleyen gelişmeler, burada tarihsel olarak ele alınıyor. Türkiye'de seküler devletin tarihsel gelişimi ve siyasal İslam'la ilişkisi; devlet dini olarak İslam ve din özgürlüğü; demokrasi, anayasal devlet ve şiddet ile siyasal İslam arasındaki ilişkiler incelenmiş. Sonuç bölümünü, Türkiye'nin Birliğe üyeliğinin Batı ile İslam dünyası arasındaki sıkıntılı ilişki üzerindeki muhtemel yansımalarına ayrılmış bir sonsöz izliyor. Raporun bir de ikinci bölümü var: "Fayhattını Ararken". Erik-Jan Zürcher ve Helen van der Linden tarafından yürütülen bu araştırma, Türkiye İslamı'nın, Türkiye'nin AB'ye üyeliği üzerindeki rolünü, "medeniyetler çatışması" tezi çerçevesinde inceliyor. Kurul raporuna yön veren de daha çok bu çalışma olmuş zaten.

Raporda, Türkiye'de İslam'ın yükselişinin, siyasal bir olgu olarak öneminin, dinin önceki dönemlerde cebren marjinalleştirilmesi bağlamında ele alınması gerektiği yargısına varılmış. İslami kimliğin üst sınıflar tarafından reddi, toplumun çoğunluğunca hiçbir zaman paylaşılmamış; İslamın gündelik hayatın parçası olduğu taşrada kayda değer bir orta sınıfın oluşması gibi sosyo-ekonomik gelişmeler de bu yükselişi desteklemiştir. Bir tür devlet İslamı 1982 sonrasında ordu tarafından radikal sola ve dinsel akımlara karşı bir önlem olarak kurumsallaştırılmıştır. Camilerde ve okullarda zorunlu derslerle propagandası yapılan, toplumsal muhafazakârlık ve milliyetçiliği ılımlı bir İslam anlayışıyla yoğuran bu devlet dini, seküler bir devlet sisteminin içine iyice yerleşmiş, bu da dine verilen önemin kamuoyunca kabulüne yol açmıştır.

Ancak, Kurul, Türkiye'nin İslami kimliğinin hiçbir şekilde AB üyeliğinin önünde bir engel olarak değerlendirilemeyeceği sonucuna varıyor. Zira seküler demokratik devlet fikri Türkiye toplumunda kök salmıştır. Üstelik Türkiye'de seküler devletin gelişimi, Huntington'ın ya da diğer kültürel özcülerin iddialarının aksine, Batı Avrupa'daki seküler devletin gelişimiyle paralellikler gösterir ve bu gelişmeler aşağı yukarı eş zamanlı olarak yaşanmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrasındaki demokratikleşme sürecinde İslamın bir siyasal aktör olarak sahneye çıkması, olağan bir olgudur. Din başka birçok Avrupa ülkesinin siyasal hayatında da hâlâ önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte, Kurul AB açısından Türkiye'de İslam meselesinin, dinin devlet üzerindeki

etkisinden ziyade, devletin din üzerindeki denetimi bağlamında önemli olduğunu belirtiyor. Türkiye’de hükümetin dine müdahalesi, diğer Avrupa ülkelerinde olduğundan daha yoğundur. Üstelik demokratik süreçteki seküler devlet sistemini korumaya yönelik anayasal kısıtlamalar, AB ilkeleriyle uyumsuzluk göstermektedir. Kurul, bu gözlemin aynı zamanda ordunun düzenin koruyucusu olarak rolüne ilişkin olduğunu da vurguluyor. Bu kısıtlamaların kalkması ya da ordunun aşamalı olarak siyasetten uzaklaşması, Türkiye’deki İslamın ılımlı niteliğinde bir değişikliğe yol açmayacaktır. Zira Türkiye toplumun çoğunluğu köktencilikten ve dinsel hoşgörüsüzlükten uzaktır ve ılımlı siyasal partilere meyillidir.

Raporda, Türkiye’nin Birliğe katılımının “kaçınılmaz bir medeniyetler çatışması”na ilişkin kaygıları hafifleteceği de ifade edilmiş. Fakat bu durumun Türkiye’nin AB’ye kabulü için temel neden olarak algılanmaması gerektiğine ilişkin uyarı, olumlu bir biçimde, bu saptamayı takip ediyor.

Avrupa Birliği, Türkiye ve İslam, Türkiyeli okur için belki çok yeni ya da çok çarpıcı bir değerlendirme sunmuyor. Fakat Huntington’ın dünyayı birbiriyle çatışma halinde muhayyel medeniyetler ve bunları ayıran sınırlar üzerine kurulu göstererek bir savaş çağrısı yapan “medeniyetler çatışması” tezinin ispatlı bir reddiyesi olarak son derece dikkate değer.

Kitabın dijital bir nüshasına [Kurul’un Web sayfası](#)ndan ulaşmak mümkün.